

ZDRAVILIŠČA IN KOPALIŠČA NA NEKDANJEM KRANJSKEM

PETER BORISOV

Vrelce oziroma termalne vode na Kranjskem je poznal že historiograf J. V. Valvasor in jih je na več mestih v »Die Ehre des Herzogthums Krain« omenjal, posebno v knjigi IV.

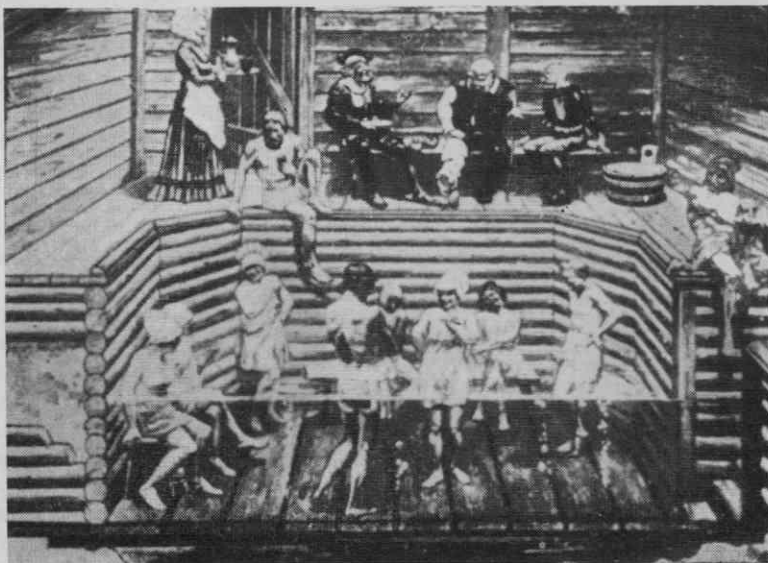
Od srede XIX. stoletja so se na Kranjskem ob izviroh termalnih voda ustanavljala zdravilišča in kopališča, ki pa so bila ta čas še maloštevilna. Dr. Keesbacher navaja, da je bilo leta 1881 na Kranjskem samo troje zdravilišč, o katerih se je javno poročalo — Bled kot klimatsko zdravilišče in toplice »Louisenbad«, zdravilišče z mrzlo vodo »Mallnerbrunn« in Toplice na Dolenjskem. Poročilo²⁰ med drugim pravi: »...Razen pravkar naštetih zdravilišč, od katerih bi Bled in Dolenjske Toplice bila vredna večjega obiska, kot ga izkazujeta, poznamo še kraje, o katerih doslej še ni bilo nobenega izkaza za javno poročanje. To bi bile Čateške Toplice, zdravilišče v Kamniku in toplice Gallenegg v Zagorski dolini...«

pirične. Kasnejše temeljite študije in natančne klinične raziskave so mistično navlako okoli njih ovrgle.* Znanstvena medicina je od »naravnih zdravilnih metod« v končni fazi prevzela samo tisto, kar je imelo kak smisel za nadaljnji razvoj zdravstva.

Nastanek in razvoj »metod« je potekal torej v luči posebnih zgodovinskih okoliščin.

Medtem ko se je francoska medicinska znanost pod varstvom revolucije iz leta 1789, splošnih svoboščin in korenitih socialnih sprememb, ki so neposredno po njej stopile na plan, naglo razvijala in dosegala vrhunske, svojčas evropsko pomembne uspehe, je bilo sočasno opaziti v nemško govorečih deželah občuten znanstven zastoj.

Do zastoja je prišlo sicer postopoma, vendar je ta dalj časa trajal. Vzrok za to so bile filozofske smeri Hegla in Schellinga. Njun metafizični koncept je po naključju postal dominanten filozofski nazor, ki je skušal podobno doktrini francoskega Konventa vsi-

Srednjeveško kopališče

Zdravljenje v zdraviliščih je potekalo po »naravnih zdravilnih metodah«. Te so bile porojene na nemških tleh. Na Kranjsko so zašle bistveno nespremenjene tudi od tam. Ustanove, ki so se ravnale po »metodah«, so se oslanjale deloma tudi na našo domačo ljudsko medicino; od tod tudi njihovo specifično obeležje. Te ustanove so bile predhodnice sodobne hidro-balneo-klimatoterapije.

Pomanjkljivost »naravnih zdravilnih metod« je bila v tem, da so bile izključno em-

liti svoje vodstvo celotnemu javnemu življenju, pridobiti si primat v znanosti ter si spetoma podrediti vso tedanjo nemško miselnost. Razumljivo je, da je bil tak nazor za razvoj

* Wilhelm Winternitz je npr. Priessnitzovo metodo zdravljenja z mrzlo vodo analiziral, pri čemer je uporabljal znanstvena raziskovalna pomagala, ugotovil njen učinek na srce in krvni obtok in uvedel pojem hidroterapije v medicino. Bil je imenovan za profesorja hidroterapije na dunajski univerzi.⁴⁵

medicinskih ved zavirajoč in duha moreč. A kljub temu, da so se Nemci tega močno zavedali, niso marali prevzeti najnovejših francoskih dosežkov s področja klinike in patologije, ker so bili kratko malo preponosni na »svoj svetovni nazor«. Zato ta čas drugače niso mogli, kot da so francosko medicinsko šolo namenoma žalili, češ da si ta prosto izmišlja bolezni. Omalovaževali so namreč politično in vojaško moč, ki jo je ustvaril osvražen Bonaparte, in odklanjali vsakršno, tudi dobronamerno francosko miselnost. Ko pa je kasneje postal »materializem« kot nova nemška filozofska smer svetovni nazor, ki je pometel s poslednjimi pozicijami metafizične špekulacije, s tem pa vneto podprl dragocena odkritja mikroskopije, bakteriologije in nauka o celici, je opozicija proti francoski medicinski šoli popolnoma splahnela.

V začetku preteklega stoletja se je v zdravstvu porajalo vedno več novih smeri, ki so si brez večjega napora priborile začasno previlstvo v medicini. Najpomembnejše in po Zahodu najbolj razširjene so bile Hahne-
mannova »homeopatija«,* Mesmerjev »magnetizem« in Schenleinova »Naturhistorische Schule«. ⁴⁴ Ne oziraje se na to, kako globoko so te »ideje« okupirale človeško miselnost, so vse bile v bistvu več ali manj špekulativne in mistične narave. Poskušale so se v medicinsko znanost neopazno vtihotapiti ter si jo s pomočjo magnetizma, elektrike in kemizma siloma podrediti.

Res pa je, da se je tudi znanstvena medicina ta čas močno oddaljevala od klasičnih vzorov, ki so jih izklesali nesmrtni duhovi, kakor so bili Hipokrat, Kornelij, Celsus, Galen, posebno pa Paracelsus, Sydenham, Boerhaave, Fridrich Hoffmann in dr. — in na katerih je slonela. Ti ustvarjalci so bili natančni opazovalci narave in njenih zakonov. Pri zdravljenju so uporabljali v prvi vrsti naravna sredstva. In prav to dejstvo, ki ga dobršen del medikusov v začetku XIX. stoletja ni znal pravilno oceniti, tolmačiti in uporabiti, je speljalo razvoj medicine na nepravo pot. Zdravljenje bolnikov je bilo zato prepuščeno stalni nevarnosti, zaradi mučnih, prepogostih in dostikrat nepotrebnih operativnih posegov ter zaradi množice kompliciranih zdravilnih sredstev in pripomočkov, ki

* Na Kranjskem je homeopatijo v prvih desetletjih minulega stoletja propagiral nekdanji predstojnik in višji zdravnik-ranocelnik bolnišnice usmiljenih bratov v Ljubljani, prior Faustus Matevž Gradišek. Hud njen nasprotnik je bil ljubljanski fizik dr. Fran V. Lipič (Lippich), kasnejši profesor na padovanski fakulteti, ki je v boju z Gradiškom podlegel in je nato moral zapustiti Ljubljano.

so bili neredko bolj škodljivi kot zdravju koristni.

Kot protiutež takratnemu medicinskemu stališču, še bolj pa zaradi strahu pred njim so nastajale v nemških deželah nove smeri zdravljenja, ki pa so zašle v drugo skrajnost in so se opirale izključno le na empiriko in iz te izhajajoče »naravne zdravilne metode«. V tem smislu so se kasneje ustanovljale zasebne, laične »zdravilne šole«, ki so do dna duše zaničevale šolsko medicino tudi še potem, ko je ta stopila na pravo pot, in z njo vodile hude, dolgotrajne, a včasih tudi zmagovite bitke.

Koristnost »naravnih zdravilnih sredstev« so poznali že antični narodi. Sokrat, Platon, Aristotel, Tacit so omenjali v svojih delih posebne naprave za termalne kopeli. Razvaline slednjih, tudi po naših krajih, spominjajo na nekdanje veličastne »rimske terme«. Tudi Cortez, ki je leta 1519 zasedal Mehiko, je pri Inkah videl, kot je to kasneje opisal, kupolaste kopališke zgradbe. Iz XVI. stoletja so znane »turške kopeli«, ki so služile bolnikom kot naprave za potenje in so bile nekdanj silno razširjene po Aziji. Splošno priljubljeno srednjeveško sredstvo pri Germanih so bile t. i. »nemške kopeli«, ki so jih ti prevzeli od sosednjih slovanskih plemen. Podobne kopeli so uporabljali tudi na Finskem in v Rusiji.

Našteli bi lahko vrsto ustanoviteljev »naravnih zdravilnih metod«, ki so za današnji čas prav tako kot slednje zgolj še zgodovinska, več ali manj zanimiva posebnost (Pavel Schroth, Lahmann, Ferdinand Kristian Oertel, Schindler, Reinelt, J. H. Rausse, Adolf Meyer, Möller, Riedlin, Kapferer, Baltzer, Röse, Berg idr.), vendar so bili med imeni trije, ki so bili za razvoj našega zdravstva najbolj pomembni: Vincenz Priessnitz, Sebastian Kneipp in Arnold Rikli. Prvi, šlezijiški kmet in samouk Priessnitz iz Gräfenberga, je pod vplivom svojčas neopaženega dela Johanna Hahna: »Unterricht von wunderbaren Heilkraft des frischen Wassers« ¹³ iz leta 1738 v prvih desetletjih minulega stoletja zdravil bolnike po hidropatičnih principih, tj. z uporabo hladne in tople vode. Priessnitzova »naravna zdravilna metoda«, ki je v bistvu temeljila na pridobitvi bolnikove telesne odpornosti, se je naglo širila po nemško govorečih deželah. Tudi ostala dva »naravna zdravnik«, župnik Kneipp in tovarnar Rikli, ki sta bila sprva goreča privrženca te nove zdravilne smeri, sta kasneje Priessnitzovo »enostransko metodo« izpopolnila in jo obogatila z lastnimi izkušnjami in pogledi. Uradna medicina, čeprav se je takim »metodam«

najprej močno upirala, je vendar kasneje del teh javno priznala in celo sprejela med svoje.*

Uspehi »naravnih zdravnih metod« so med bolniki imeli zaradi nebogljenosti in zastalosti tedanje medicinske znanosti ter zaradi zgoraj omenjenih činiteljev hude zgovornike, a tudi nepopisno sugestivno moč. To je večkrat begalo ne le nevedno ljudstvo, ampak je včasih zapeljalo, sicer bolj redko, tudi solidno izobraženo zdravništvo.

Kljub temu pa bi ne smeli odreči pomembne vloge, ki so jo omenjene empirične metode prispevale k razvoju znanstvene medicine.¹³ Čeprav so bili ustvarjalci »metod« po večini brez osnovne medicinske izobrazbe in so svoje »metode« odkrivali po naključju, tj. s pomočjo opazovanja učinkov le-teh na lastni »koži«, so bila »zdravilna gibanja«, ki so jih vodili taki laiki, že a priori zaradi svoje preprostosti, razumljivosti in enostavnosti precej blizu ljudski psihi. Znanstvene teorije, hipoteze in izsledki pa so se porajali le skozi dolgoletne napore in visoke stroške, terjali pa so za kolikor toliko približno ra-

Na Kranjskem so bila javna kopališča ustanovljena med letoma 1318 in 1360. Najbolj znana so bila v Ljubljani, Kamniku, Škofji Loki in na Bledu. Ohranjeno pismeno poročilo priča, da je koroški vojvoda Ulrik²⁵ že leta 1267 ob neki priliki podaril gornjegrajskemu benediktinskemu samostanu kopališče v Ljubljani (stupam balneaream), ki pa za javnost ni bilo dostopno.

V tem obdobju je namreč prevladovalo splošno prepričanje, da se s pogostim kopanjem človek najlažje ubrani kuge. Kopališča so bila tudi središča družabnosti, kjer so se prirejale neredko razuzdane zabave. Priljubljeno osveževanje telesa je bilo tudi v parni kopeli (Badstuben). Za red v kopališču so skrbeli od mestnega sveta imenovani nadzorniki (kopališki mojstri), katerim so bili podrejeni kopališki uslužbenci — balneatores, barbitonsores in kirurgi. Kasneje, ko se je strah pred kugo polegel, so javna kopališča po večini propadla.

Sredi XIX. stoletja so se po slovenskih krajih udomačile »naravne zdravnice metode« oziroma »šole«. Po nekdanjem Kranj-

»Kopališče in vodno zdravišče Kamnik na Kranjskem«

zumevanje brezobzirno in neizprosno prepeljajo medicinsko izobrazbo. »Empirične šole« so propagirale splošna higienska načela, bolj naravno, smotno in npravno življenje, kar je bilo brez dvoma zelo zdravo in koristno in se jih je ljudstvo brž oprijelo in s pridom posluževalo. Razen omenjenega pa so praktično izvajale veliko tega, kar je kasneje koristilo pri izgradnji znanstvene hidrobalneo- in klimatoterapije.

* Tako priporoča in uporablja npr. šolska medicina v določenih primerih »Priessnitzove obloge«.

skem se je najbolj razširila Kneippova metoda, ki je imela največ privrženecv med preprostim ljudstvom, bolj bogati pa so se rajši vozili k Rikliju na Bled.

Kneippova zdravnica metoda²³ je bila sestavljena v glavnem iz dveh delov:

- a) iz sredstev, ki krepijo telo in
- b) iz uporabe vode.

Med prva so spadala: hoja z bosimi nogami po rosi travi, po mokrem kamenju, po na novo zapadlem snegu in po vodi; prav tako polivanje kolen in pomakanje ramen ter

nog v vodo, ki naj bi bila kolikor mogoče mrzla.

Voda naj bi rabila še za polivanje, za umivanje, za kopeli, za pitje in kot para.

Tudi dieta je bila sestavni del zdravilne metode. Poleg običajne hrane, ki so jo bolniki zauživali med zdravljenjem, so zjutraj dobivali še »Kneippovo krepko juho« (Kraftsuppe), »Kneippovo sladno kavo«, medico in kruh iz moke z otrobi.

Posebni predpisi so veljali za obleko. Morala je biti sešita iz »pristnega domačega platna«, da je koža bila izpod nje vedno dovolj topla. Kajenje in zauživanje alkoholnih pijač je bilo med zdravljenjem prepovedano.

Proti koncu minulega stoletja je bil v Ljubljani ustanovljen »Wörishofen v Tivoliju«. Zdravilišče je obsegalo prostorno leseno kočo, ki je bila pregrajena v več kabin. Ob koči je tekkel potoček Pržanj, dovolj mrzel tudi v vročih poletnih dneh, kjer so si po Kneippovi metodi namakali noge in bosí hodili po vodi in rosni travi. Kneippovi »kočarji« so imeli svoje društvo, na kar opozarja oglas v »Slovenskem narodu« iz leta 1899:

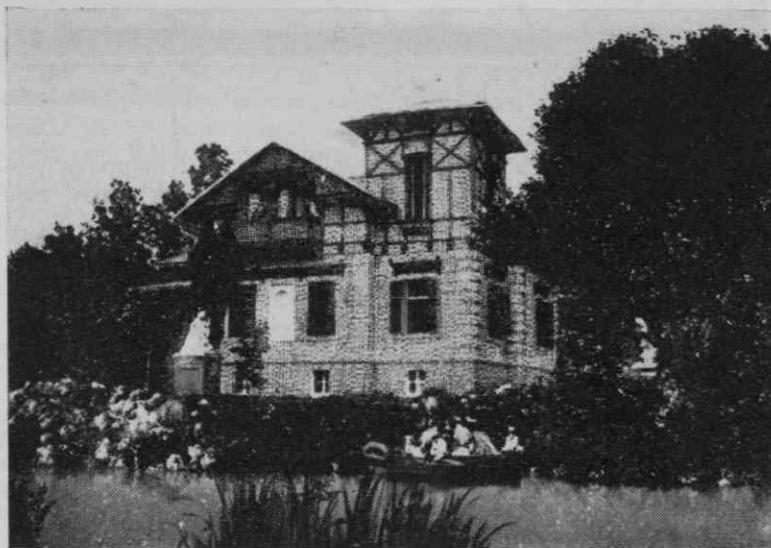
»Nekateri prijatelji Kneippovega načina zdravljenja so se združili v klub ter so v Tivoliju, v jako prijetni dolinici napravili nekako malo Kneippovo zdravilišče, katero se otvori jutri popoldne ob 3. uri. Kdor želi klubu prisostvovati, naj se oglasi pri načelniku gosp. J. Beliču.«

Kopališče je obstajalo še nekaj časa po prvi svetovni vojni, ko so ga upravljali železničarski upokojenci iz Šiške. Danes ni opaziti več sledu za njim. Sedaj je tam ljudsko zabavišče s kegljiščem in bifeji pod imenom Mostec.

Stare ljubljanske hiše zasebnih kopalnic niso poznale.¹⁶ V ljubljanskih mestnih arhivih iz srede preteklega stoletja so ohranjene notice o prvih javnih kopaliških in zdraviliških napravah, ki so bile nekoliko večjega obsega. Na mestu t. i. »vodnih vrat«, tj. na koncu sedanjega Grudnovega nabrežja v bližini Žabjeka so stale »Marijine toplice«. S tega kraja so baje Francozi naskakovali Ljubljano in stari Ljubljanci so vedeli pripovedovati, da je bila prav ta hiša »francoska trdnjava« proti Ljubljani.

Kdaj je bilo kopališče ustanovljeno, ni znano. Nekdaj je kopališče slovelo pod nemškim imenom »Marienbad«.¹⁷ »Toplice« so bile nastanjene v stari hiši in anali iz leta 1847 ta čas omenjajo kot lastnika Karla Ferdinanda Koschierja (Koširja). Košir je bil uradnik na magistratu in je bil med Trnovčani in Krakovčani znan kot vnet »šolar in sploh pasioniran ptičar«.⁹ Hiša je bila od srede preteklega stoletja 64-krat zadolžena.

Zgradba »Marijine toplice« je bila predeljena v dva dela tako, da je vsak obsegal po 6 kabin. Kabine so bile opremljene s kopalnimi kadmi. Kadi so bile lesene, le dve sta bili kamniti. Dve kadi sta bili tudi večji in sta bili namenjeni zakoncema, ki pa sta se morala za to izkazati, sicer bi ne dobila vstopa.⁴³ Na podolgovatem hodniku sta bila vzdana kotla za segrevanje vode. Vodo so črpali na dvorišču iz Ljubljanice z vodno črpalko, ki jo je gnal najprej domači osel, kasneje delavec. Proti koncu XIX. stoletja je dal tedanji lastnik Friderik Košir napeljati vodovod v kopališče. Ljubljanci pa so imeli rajši vodo iz Ljubljanice, posebno ob deževnem vremenu, ko je bila ta še vsa kalna. Hvalili so jo kot zelo zdravo in celo zdravilno. Zato

Vila »Neptun«

so jo zahtevali od lastnika kopališča tudi potem, ko je dal speljati vodovod. Da je Košir ustregel gostom, je dal natisniti v letakih, ki jih je vsako pomlad pred kopalno sezono razpečeval po mestu, še tole naznailo:

»...Za kopanje v banjah rabil bodem izključno le rečno vodo; na razpolago so pa tudi najboljše žveplene in močvirne kopele...«⁴³

Obe, z letakom omenjeni kopeli je Košir pripravljaj na premeten način: za žveplene je v vodo, pripravljeno v banji za kopel, nalsul žveplov prah; za močvirne pa zdrobljeno šoto.

»Toplice« so do konca minulega stoletja bile dobro obiskovane. Delovale so v sezoni od 1. maja do 1. oktobra. Leta 1900 pa so v Ljubljani v Kolodvorski ulici zgradili »Mestno kopališče« s toplimi kopelmi, kasneje enako še v »Slonu« ter mrzlo kopališče ob Gradaščici. Obe zadnji kopališči sta bili za tisti čas moderno urejeni, zato so »Marijine toplice« vedno bolj hirale. Najhujše je bilo za »toplice«, ko je pričelo primanjkovati šote, ki so jo uporabljali za pripravo »močvirnih kopeli«. Z njo pa so tudi kurili, kar je bilo še najceneje, ko so segrevali vodo. Leta 1917 je Košir zaradi pomanjkanja šote in zaradi regulacije Ljubljanske moral s »toplicami« prenehati. V prazne kabine je magistrat nato naselil mestne brezdomce. Sredi leta 1931 so kopališče uradno požgali.⁸ S tem so razširili cesto, ki vodi ob Ljubljanci proti Šentjakobskemu mostu.

»Knajpanje« so poznali tudi v Kamniku. »Kopališče in vodno zdravišče Kamnik na Kranjskem« (»Bad Stein«) je bilo ustanovljeno leta 1876. Zgrajeno je bilo 411 m nad morjem, sredi prekrasnega parka, na ozemlju nekdanje mekinjske občine, ob levem bistriškem bregu, v kotu, kjer priteka Nev-

ljica k Bistrici in ob vznožju do 2560 m visokih Kamniških planin. Okolica je bila zares za to prikladna. »Bližnje planine, krepilni planinski zrak, izvrstna, čista planinska voda, pripravna šetališča po gozdovji — vse to ima že samo po sebi veliko zdravilno moč in blagodejno upliva na slabotne in nervozne goste...«^{6*}

»Vodno zdravišče« (Wasserheilanstalt) je bilo urejeno sredi parka in je obsegalo zdraviliško poslopje (Curhaus) in štiri vile za nastanitev gostov. »Zdraviško poslopje« je imelo veliko plesišče in obednico z verando, kjer je bilo prostora za 100 ljudi. Razen tega je bilo za goste na razpolago več sob, keglijšče, biljardnica, salon in točilnica. Gostje so lahko stanovali tudi v pripravnih prostorih in sicer v vili »Neptun«, »Na mlinu«, »Lujizi« in »Ivani«. Lastnik umetnih nasadov in poslopij je bil Alojzij Prašnikar (Praschniker), veleposestnik in tovarnar v Mekinjah.

Pogled na zdravilišče je dajal zelo prijeten vtis. Leta 1883 je kopališče obiskal cesar Franc Jožef in ob tej priliki »je blagovolilo Njega Veličanstvo izraziti se o kopaliških napravah jako laskavo in pohvalno.«⁶

Poleg zdraviliškega poslopja je bilo urejeno kopališče, ki je imelo več kopelnih sob za tople, mrzle in kropilne (douch) kopeli. Sezona v kopališču je bila od 1. maja do konca oktobra.

V avgustu leta 1891 je zavod prevzel Kneippovo zdravilno metodo,⁵ zato so se lotili velike preureditve. Ob zdraviliškem poslopju so uredili velik plavalni bazen s 16 kopalnimi kabinami za slačenje. V parku, nekaj metrov vstran od bazen, je bila zgrajena posebna stavba. Tu so se hranila različna telovadna orodja, ki so bila namenjena za krepitev bolnikovih mišic. »Vodno zdravišče« je imelo vse pripadajoče priprave, ki so sodile v arzenal »zdravilnih metod« po Kneippu in Priessnitzu, poleg tega pa še Riklijeve parne postelje.⁶

Zdravljenje v »zdravišču« je obsegalo naslednje vrste »zdravilnih metod«:

a) Sistematično zdravljenje z mrzlo vodo. Sem je sodilo: kopanje, polivanje, otiranje ali masaža telesa s kapljajočim tušem, vlažni ovitki, kure za potenje s suhimi ovitki, polna kopel, kopel s potapljanjem, nagla kopel, polkopel, sedežna kopel, nožna kopel, različne lokalne kopeli, zračna kopel, polivajoči tuš, deževni tuš, kopel za nos in mrzli ovitki.

* Tako je bilo zapisano v vabljeni brošurici, tiskani leta 1893, ki je bila prevod ali slovenska izdaja nemške knjižice »Wasser-Heilanstalt und Bad Stein in Krain«. Slednja je izšla v Wörlovi zbirki. Le na dveh mestih je v slovenski izdaji bil majhen dostavek.

Oglas za Riklijevo sončno zdravišče na Bledu, objavljen v Letoviškem listu zdravilišča Bled, 1914, št. 4

b) Medicinsko kopel: blatne, smrečne, solne in ogljikove kopeli.

c) Elektroterapijo, za katero so bili v rabi aparati s faradičnim in galvaničnim tokom.

č) Masažo, zdravilno telovadbo in inhalacije.

d) Kneippovo dieto, kure s pitjem vode, kure s hojo in gibanjem na svežem zraku.

e) Zdravljenje s suhim, vročim zrakom.

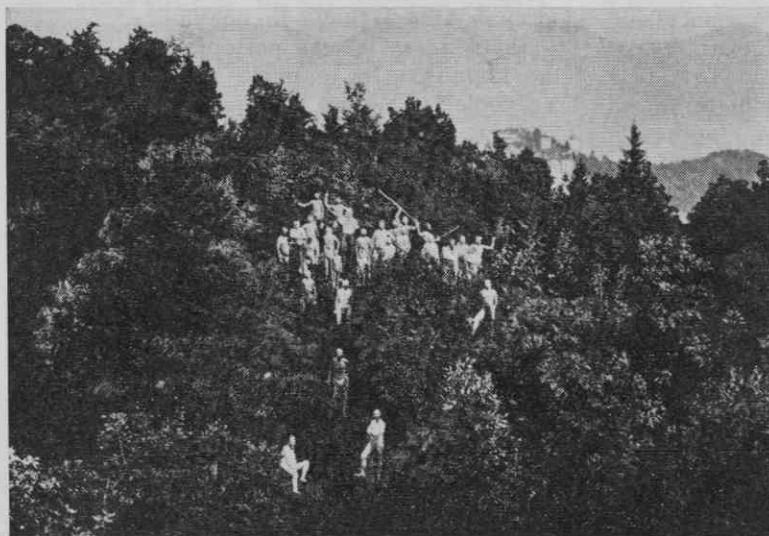
f) Sončno kopel.*

Vsak bolnik je moral dobiti od kopališkega zdravnika dovoljenje, da je smel izvajati zdraviliške kure. Zdravilišče je imelo hidropatskega in še dva druga pomožna zdravnika, da »se zdravljenje zvršuje strogo znanstveno in pod zdravnikovim nadzorstvom«. ⁶ Hidropat dr. Robert Wackenreiter je bil sočasno tudi upravnik zavoda. Specializacijo je opravil na kliniki za hidroterapijo pri prof. Winternitzu, na dermatološki kliniki pri prof. Kaposiju, na nevropsihiatrični kliniki pri prof. Krafft-Ebingu in še v Wörishofnu, kjer je po končanem stažu prejel od Kneippa spri-

gledih na boljšem od podobnih zavodov po Bavarskem, ker »se tu zdravi vsak bolnik po osebnosti, uporabljajo se vsa sredstva Kneippove metode, polivanje, umivanje, zavoji, kopeli, parne kopeli, zdravilna zelišča itd. in zdravniško restavracijo — kar je velike važnosti — nadzoruje zdravnik natančno in strogo.« ⁶

Zdravilišče je dovoljevalo precej ohlapne indikacije. Sem so sprejemali bolnike z nev-rastenijo, s histerijo, z nevralgijami, z išiasom, s kroničnimi in habitualnimi glavoboli, z migreno, z Basedovo boleznijo, z inicialnim stadijem tabesa, s horejo in lažjimi oblikami padavice.

Posebnega t. i. »individualnega zdravljenja« pa so bili deležni bolniki s sklepnim revmatizmom, z želodčnimi in črevesnimi težavami, s kroničnimi katarji sinusov, žrelnice in bronhiov, z astmo, s pljučnim emfizemom, s kroničnimi srčnimi obolenji (kot angina pectoris ali srčne nevroze), z motnjami v krvnem obtoku, z obolenji jeter in žolčnika, z

Riklijevi pacienti v sončnem in zračnem kopališču na Višcah. Posneto iz prospekta »Arnold Rikli's Sonnenheilanstalt in Veldes (Oberkrain) Oesterreich 1909«

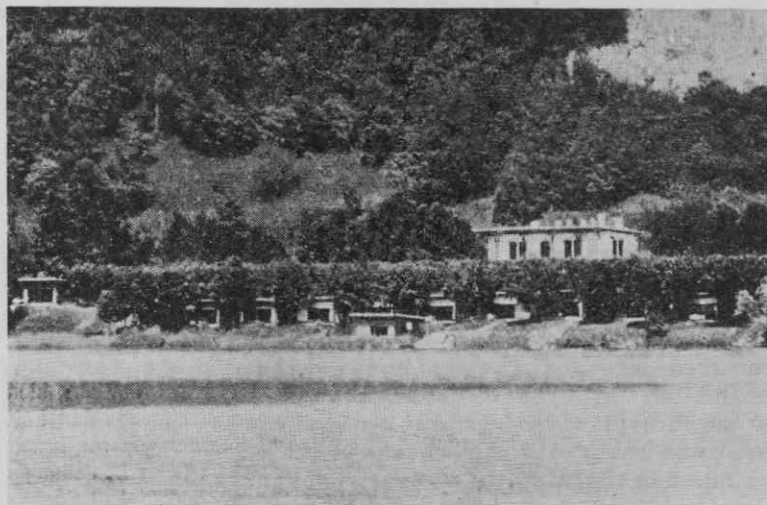
čevalo. V kamniškem zdravilišču je deloval še do leta 1908, ko ga je nasledil dr. Rudolf Raabe, ⁵ bivši asistent na dunajskem hidrotapevničnem zavodu »Beatrixbad«.

Leta 1892 se je število gostov močno povečalo. Za to je poskrbel sam Kneipp, ki je zaradi prenapolnjenosti zdravilišč v Wörishofnu usmerjal bolnike v kamniško zdravilišče in je s tem priznaval Kamniku isti status, kot ga je imelo zdravilišče v Wörishofnu. Kamniški zavod je bil celo v nekaterih po-

* Leta 1903 so v ta namen zgradili novo splotje.

»enuresis nocturna«, z anemijami in hlorozo, s podagro, s škrofulozo, z zamaščenostjo, z raznimi dermatozami, z »ulcus cruris«, s kroničnim obolenjem ženskih rodil in menstrualnimi motnjami, s seksualnimi izpadi ter s kroničnim zastrupljenjem z alkoholom, niotinom in morfijem. ⁵

Po ceniku iz leta 1893 so bile cene za »vodno zdravljenje«, tj. za uporabo vode za vse vrste »zdravilnih metod«, za perilo in postrežbo — 60 kr. na dan. ⁶ Zunanji gostje, ki so se hranili in stanovali zunaj zavoda, so plačevali za samo zdravljenje 80 kr. na dan.

Pogled na kolonijo Rikljevih zračnih ut, bivanje v teh utah je bil sestavni del terapije. Prefotografirano iz prospekta »Rikli's Sonnenheilstalt in Veldes (Oberkrain) Oesterreich, 1909«. Iz gradiva Turističnega društva na Bledu

Zdravniški honorar so bolniki plačevali zdravniku in se je ta ravnal po »kakovosti in dobi zdravljenja«. ⁶ Manj premožni so imeli nekaj popusta. Kasneje pa so bile cene zdravljenja večkrat navzgor zaokrožene. ⁵

Kamniško zdravilišče so redno obiskovali tudi nekateri naši odlični kulturni in politični delavci. Tako se je od leta 1885 skozi 16 let zdravil v »zdravišču« znani zgodovinar prof. Josip Starè iz Zagreba. Tudi skladatelj Vilhar s prijatelji je bil tu stalen gost. ²⁹ Po preusmeritvi zdravilišča na Kneippov način zdravljenja, ko se je tudi dotok gostov naglo povečal,* so ga obiskovali tudi številni gostje iz Hrvaške, kot npr. grof Kulmer in kasnejši nadškof dr. Bauer. Kamnik je bil ta čas »pravo hrvatsko letovišče«. ²⁹

Zaradi odlične lege zdravilišča, ki je omogočala veliko krajših in daljših sprehodov ter izletov v okolico, so v zdravilišče prihajali tudi istrski in tržaški rodoljubi: Špinčič, Mandić, dr. Ribař in dr. Gregorin. Ti so na sprehodih lahko nemoteno obravnavali narodnostna in politična vprašanja, ker v takem okolju oblasti niso bili sumljivi.

Kamniško zdravilišče je uživalo velik sloves tudi zunaj meja nekdanje Kranjske. Zanimiv je s tem v zvezi naslednji primer, ki je zavodu prispeval še večji sloves. Leta 1894 se je v kamniškem zdravilišču zdravil škof Janez Stariha (1845—1915), ⁴⁰ ki je pripotoval sem po nasvetu prijateljev iz Amerike. Izgubil je bil namreč popolnoma glas, a se je kmalu zatem ozdravljen vrnil v Ameriko.

Med prvo svetovno vojno se je v zdravilišču nastanilo vojaštvo, ki ga je temu primerno poškodovalo. Po vojni je zdravilišče

* Samo v enem dnevu so leta 1899 našteali v zdravilišču 964 tužcev. ⁴⁶

kupil tovarnar Pollak iz Ljubljane, nato ga je podaril konventu usmiljenih bratov v Kandiji pri Novem mestu. Usmiljeni bratje so nameravali obnoviti Kneippovo zdravilišče ali pa zgraditi na tem mestu dom za onemogle duhovnike. V letu 1926 so dogradili stavbo le do strehe, naprej pa ni šlo, ker je zmanjkalo sredstev. Leta 1930 so za javnost odprli pršne, kadne tople kopeli in bazen. Leta 1937 je lastništvo kopaljšča prevzela Kopaljška družba in mu vzdela ime »Neptun«. Med drugo svetovno vojno so Nemci dogradili nedokončano stavbo, ki so jo nato uporabili za svoje urade. Po vojni se je v stavbi nastanila Baza za repatriacije, od leta 1947 pa Zavod za rehabilitacijo invalidne mladine.

V vasi Podlipici, severno od Zagorja, kjer se stekata potoka Medija in Orehovica, izvira iz skal topel vrelec. Znan je bil že Valvasorju, saj ga je sam večkrat obiskal in je o njem tole zapisal: »Toplice leže pri kraju Nanuzaki, v bližini Medije. Vroča voda vreleca, ki izvira izpod skale, je pomagala že mnogim bolnikom, posebno tistim, ki so imeli kontrakture ali stare prelome kosti.« ⁴⁸

Nekaj minut hoda od vreleca, bolj proti severozahodu, je stal Valvasorjev grad Gallelegg, ki ga je sredi XIX. stoletja odkupil tovarnar in bogatař Prařniker. Podjetni Prařniker ² je ob vrelcu nameraval kopati, ker je iskal rudnik s premogom. Premoga pa ni našel, temveč je pri kopanju naletel na izvire tople vode. Tu mu je graški profesor mineralogije, Peters ³⁰ svetoval, naj bi se rajši zadovoljil s toplim vrelcem, kakor da bi še naprej vrtal v neznano. Prařniker je tako tudi storil.

Na vodi Orehovici je Prašniker dal zgraditi leta 1877 kopališče »Gallenegg« (Valvasor-Heim),³¹ ki je stalo na severovzhodni strani istoimenskega gradu. Kopališče je obsegalo več kopeli.

»Das Grottenbad« (Jamna kopel)³⁰ je bila zgrajena na Frančiškovem izviru. Pritlična, zidana hiša je bila opremljena s kabinami. Tu je bil zidan bazen, ki je bil toliko velik, da so ga sočasno lahko uporabljale štiri osebe. Za razsvetljava bazena je služila umetna luč. Temperatura vrelega je bila stalna in sicer med 26°—28° C. Vrelec je bil posebno priljubljen pri bolnikih moškega spola, ki so se zdravili za podagro, za revmatičnimi težavami, za splošno oslabeledostjo in za seksualnimi motnjami ali pa so imeli slabo zrasle zlome kosti na spodnjih udih. Kopališče je zaradi svoje zdravilne moči bilo znano daleč zunaj meja nekdanje Kranjske. Obiskovalci, ki so bili večinoma preprosti ljudje, so prihajali sem množično, posebno ob nedeljah in praznikih, tudi iz oddaljenih krajev. Zato je veljalo kopališče kot »ljudsko kopališče«.

Nekoliko vstran od »Jamne kopeli« stoji še danes manjši obelisk, ki ga je postavil Praš-

niker v spomin in na čast Valvasorju. Na prednji strani nosi naslednji napis:

»Dem edelsten krainischen Patrioten Herrn Johann Weikhardt Valvasor Freyherrn zu Gallenegg ect. ect. anlässlich der Eröffnung dieses Bades im Juni 1877 zum ehrenden Andenken gewidmet von Alois Praschniker.«³⁰

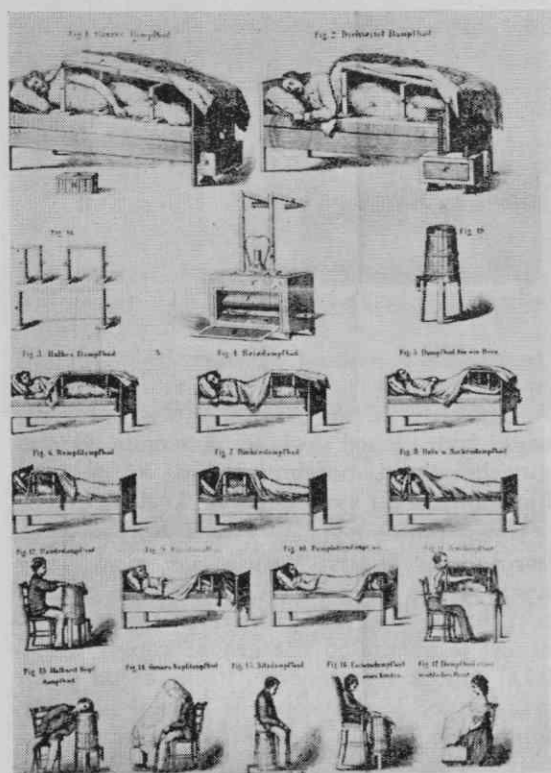
Desno od »Jamne kopeli« je Prašniker uredil drugo kopališče. Imenovalo se je »Annenbad« (Anina kopel)³⁰ in je bilo grajeno v švicarskem stilu. Tu se je lahko kopalo 20—25 bolnikov hkrati. Voda vrelega, ki je imel drug izvir, je imela stalno temperaturo med 24° do 26° C. Po učinku je bila enaka vodi vrelega v »Jamni kopeli«. Prašniker je tu dal urediti posebne kopalne banje (kamnite banje, pogobljene in bazenu podobne naprave). Kopališče so uporabljale večinoma bolnice ženskega spola.

Tretje kopališče, ki je bilo zgrajeno nekaj korakov vstran od »Anine kopeli«, je ležalo sredi prelepega in brezhibno negovanega parka. Imelo je pravi, odprt bazen, ki je bil obrobjen z dekorativnim cementnim okvirom; tega so izdelale Prašnikerjeve tovarne.³³ Dno bazena je bilo pokrito z mivko. Slednja je imela poseben zdravilen pomen: vodni mehurčki namreč, ki so se razpršili skozi mivko, so pokali in so dražili kožo kopalca. Ker je bil bazen precej plitek, so ga uporabljali tudi otroci. Temperatura vode je nihala med 18° in 20° C. Zdravljenje v bazenu je bila posebnost kopališča. Zanj je bil odrejen dopoldanski čas, ko so se sončni žarki močno uprli ob vodno gladino bazena. S tem je na kopalca učinkovala zdravilna kombinacija sredstev: žarkovja, zdravilne vode iz vrelega in čudovito aromatičnega, z eteričnimi olji prepojenega zraka, ki ga je dovajala flora iz parka. Da bi si gostje zavarovali glavo proti močnemu soncu, so v kopališču prodajali posebne v ta namen izdelane slamnike po ceni 30 kr. za kos. Gospe in gospodje so kopališke klobuke radi nosili tudi zunaj kopanja, ker so bili lično narejeni in primerni za nošnjo.

Ob bazenu so se vrstile kopalne kabine in garderobe. Na kraju samem pa je bil na udobnih ležalnikih omogočen prijeten počitek.

Levo od »Jamne kopeli« je stala restavracija, ki je bila prav tako grajena v švicarskem stilu. Ob tej se je raztezal aromatičen park. Pred njim pa je bil urejen manjši bazen z vodomatom, kamor se je odtekala odvečna voda iz »Jamne kopeli«.

Zdraviliški gostje so stanovali v Valvasorjevi vili, ki je imela 24 prostorov. Tudi grad

Ilustracija delnih in posteljnih parnih kopeli, ki so bile del Rikljevne terapije (namesto sončnih kopeli). Prefotografirana ilustracija brošure: »Rikl's Bett- und Heildampfbäder — 1889«

Galleneegg je služil v iste namene in je imel na razpolago za goste 12 prostorov.³⁰

Zdravniško posvetovalno službo je v kopališču opravljal obratni zdravnik iz Zagorja.

SedANJI videz kopališča je drugačen. Žal je bolj preprosto urejeno. Parka in vodometna ni več, pa tudi gradu Galleneegg ne, ki so ga v zadnji vojni porušili. Današnje kopališče si je vzdelo ime »Medijske Toplice«.

Čeprav je bil Bled še v Prešernovih časih komaj znano naselje na Gorenjskem, je dosegel v zadnjih sto letih raven največjega jugoslovanskega letoviščarskega kraja in je zaslovel daleč preko meja naše domovine. To se je Bledu posrečilo zaradi izredno ugodne topografske lege in klimatskih razmer.

Bled so zaradi cerkvice na Otoku obiskovali že od XIII. stoletja dalje številni domači in tuji romarji, ki so sem prišli »prosit zdravlja in usmiljenja pri blejski Materi«.²¹ Bolniki pa so se radi posluževali tudi termalnih vrelecev, ki jih omenja leta 1689 Valvasor. Ti vrelci, ki jih je bilo vsega skupaj sedem — uporabni od teh so bili samo štirje — so bili razporejeni v polkrogu po vzhodnem pobočju in so od severa proti jugu bili postopoma toplejši. Ni znano, ali so vrelce uporabljali tudi briksenški škofje, ki so bili gospodarji Bleda že od začetka XI. stoletja, pač pa omenja Valvasor, da je te rado obiskovalo poleg domačinov tudi plemstvo iz Avstrije. Ob vrelcih je bilo namreč v XVII. stoletju zgrajeno leseno kopališče. Krištof Karel Waidmann (1642—1651),⁴⁸ oskrbnik blejskega gradu, je dal del teh vrelecev kasneje zasuti, ker se je bil naveličal stalnih obiskov gospode, ki ji je moral ob takih priložnosti kot dobrim znancem tu pa tam kaj poslati v kopališče ali jih celo povabiti na grad. Podobne reči pa so skopuškemu gospodarju šle le sila težko od rok. Zato je dal skopati jarek, da bi ugonobil postrvi in bi se tudi na tak način zavaroval pred nadležnimi gosti. Čeprav je bilo kopališče uničeno, so domačini kasneje našli ob zasutem vrelcu še neki drug izvir, ki so ga prav tako radi obiskovali in si z njim zdravili »bolezni mrzle narave in izvora«.⁴⁸

Na travniku kmeta Ferjana v Želečah⁷,²⁶ so že naslednjega leta »neki podjetni Blejci«⁴,²⁶ ob podpori grofa Rajmunda Turjaškega sklenili, da na lastne stroške in z lastnimi silami zgradijo ob termalnem vrelcu kopališče. Na tem mestu je sredi minulega stoletja zraslo zdravilišče »Louisenbad«.

Za blejske vrelce se je kot znanstvenik prvi zanimal Hacquet.¹⁴ Leta 1779 je izmeril

Wasserheilanstalt
BLEIBERBRUNN
am
VELDESER SEE in OBERKRAIN.

Herr Capit. Sugni

Belieben gefällig zu berichtigen für:

1	Wohr	Karbedienung und Gebrauch der Kurrichtungen		
	Karbedien			
	Wohr	Dinner mit Bett		
	Einkehrgeld	für die Dienerschaft		
	Arztliches Honorar		2,50	2,92
2	Tranf			
3	Tranf			
Summa				3,92

Höflich dankend salbt
Rindl
8. Aug. 1864.

Račun Rikljevca zdravilišča gospodu kapitanu Sugniju z dne 8. avgusta 1864. Prefotografirano iz gradiva Turističnega društva na Bledu

temperaturo vode, ki je znašala 18° R. Prva analiza²⁶ blejskega vrelca je bila nato leta 1784 objavljena v njegovi »Oryctographia Carniolic«. Kasneje so sledile še druge analize. Tako sta leta 1821 analizirala termo lekarnarja Vondrašek in Krainsky,²⁶ leta 1822 po nalogu kresije Laschan¹⁴ in leta 1874 Kletzinsky.³² Analize so pokazale, da voda iz vrelecev vsebuje bogate množine mineralov in so zato zdravniki (npr. dr. Petrovich³⁹) priporočali njeno uporabo pri zdravljenju kroničnih obolenj. Zdravljenje je bilo menda sila kratkotrajno, uspehi pa pri tem presenetljivi in skoraj »čudežni«. Ne oziraje se tudi na poročila, ki jih je poslal prof. Richter,³⁹ je dunajska medicinska fakulteta zavzela pri ocenjevanju kemičnih analiz blejskih termalnih voda kljub temu precej skeptično stališče glede na njihovo zdravilno vrednost. Kljub takemu odklonilnemu stališču je ljubljanski zdravnik dr. Pober²⁶ Blejcem svetoval, naj se gradnja kopališča ne opusti, pri čemer se je skliceval na dr. Stroja in dr. Petrovicha, ki sta se navduševala nad terapevtičnimi uspehi, ki sta jih pri ne-

katerih bolnikih dosegla z uporabo terme. Ob tem je bil tudi prof. Richter mnenja, da bi se »vreclec moral imenovati zdravilen, nikoli pa termalen, saj kot 'toplice' ne bo nikoli pomemben, kot zdravilen vreclec pa lahko postane izredno znamenit«. ³⁹

Taka mnenja in stališča so samo ohrabila Blejce. S pomočjo radovljiškega okrožnega zdravnika dr. Petrovicha sta okoli leta 1822 Jerman iz Kamna in Homann iz Lesc ³⁹ ločila topli vreclec od hladnega in sta na tem mestu postavila začasno leseno stavbo. Ta je imela dva prostora, in sicer je v enem bila skala, iz katere je izviral vreclec, ki je imel temperaturo do 20° R. Pri razstreljevanju so morali biti dokaj previdni, sicer bi lahko znova skalili topli vreclec z novimi mrzlimi izviri. Topli vreclec je bil tik nad jezersko gladino in kake tri sežnje oddaljen od obale jezera. Termalni vreclec so obzidali in so vodo speljali v bazen, ki je bil prekrit z leseno kobilico. Tu se je lahko kopalo osem ljudi hkrati. Poleg omenjenega sta bila zgrajena še druga dva bazena, večji — za 12 oseb — je bil namenjen moškim, manjši — za 4 osebe — pa

ženskam. Kopališče so smeli uporabljati v prvi vrsti samo bolniki, ki so imeli za to privoljenje dr. Stroja. Zdravilišče so najprej imenovali po prvotnem lastniku »Prešeren«, po domače pa so mu rekli tudi »Burjavec«. ¹⁴

Novo stavbo na tem kraju, hotel »Louisenbad«, je pričel graditi leta 1850 poštni ravnatelj Hoffmann. ¹⁴ Kopališče je bilo dograjeno leta 1854, ko ga je njegova vdova prodala Jožefu Luckmannu iz Ljubljane. ¹⁴ Kopališče je nato kupil leta 1875 grof Camillo Aichelburg, ¹⁴ ki si je dal veliko truda okoli ureditve Bleda. Ustanovil je tudi prvo meteorološko postajo na Bledu. To zdravilišče, ki je pri zdravljenju kroničnih bolnikov uporabljalo zdravilni učinek termalne vode, je v sezoni od 1. maja do 1. oktobra bilo po prepričanju dr. Ludwiga Germovnika ¹⁵ primerno tudi kot klimatsko zdravilišče. Neki drug zdravnik, dr. Müller, pa je bil celo mnenja, da vreclec, ki ima temperaturo 18° R, vsebuje večje množine žvepla in da bi taka voda, če bi bila pogreta v kadeh, bila primerna za zdravljenje vseh vrst lišajev, a tudi kot izredno lepotilno sredstvo, ki daje ženski polti svežino in rožnat nadah.

Letovanje na Bledu pa že v omenjenih časih ni bilo poceni. Tujec, ki je v času sezone prebil na Bledu več kot pet dni, je plačal zdraviliško takso 4 gld, če se je posluževal zdraviliških uslug ali ne. ⁴¹ Družinski člani so plačevali polovico pristojbine. Takse pa so bili izjemoma oproščeni: zdravniki z družinami, vojaki od narednika navzdol, otroci pod 12 let starosti in služinčad, ki je spremljala svojo gospodo.

Zdravniško službo v zdravilišču sta do leta 1880 opravljala blejski ranocelnik in deloma radovljiški okrožni zdravnik dr. Jelovšek, ²⁰ po letu 1890 pa dunajski zdravnik in maser dr. Rudolf Fröschl ⁴¹ ter sezonski zdravnik dr. Lukeschitz. ¹⁴

Na pobudo grofa Camilla Aichelburga in dr. Alfonsa Moscheja iz Ljubljane je bil leta 1891 tiskan letak, ⁴⁰ ki je pozival javnost, da zbira denarna sredstva za gradnjo novega zdraviliškega salona in za ureditev zdraviliškega parka na Bledu. Z nabranim denarjem so potem leta 1896 zgradili »Curhaus« (Zdraviliški dom), ⁴² ki pa so ga leta 1955 porušili zaradi urbanistične preureditve tega mestnega predela.

Zdravilišče »Louisenbad« je bilo leta 1922 preurejeno v hotel »Toplice«. ⁷ Deset let kasneje so v hotelu zgradili plavalni bazen s 30 kabinami za 90 kopalcev. Prostornina bazena je znašala 90 m³. Za javnost je kopališki bazen dostopen poleti, pozimi pa navadno le za hotelske goste.

Reverz medalje, ki jo je dal izdelati odbor za proslavo 50-letnice Rikljevga zdravilišča na Bledu 1904. Delo kiparja Wilburgerja. Poleg posvetila ustanovitelju sončnega zdravljenja je citat Rikljevga gesla in grb (tovarniški znak). Posnetek po originalu — gradivo Turističnega društva na Bledu

Bled pa se je pričel naglo razvijati in širiti šele zaradi slovesa, ki ga je pridobil ob ustanovitvi svojevrstnega zdravilišča; to je v zadnji polovici preteklega stoletja pri zdravljenju raznovrstnih kroničnih obolenj doseglo izredne uspehe. »... Bled je kot kopališki kraj ogromno pridobil, odkar biva tod v vsaki sezoni hidropat. Letošnje poletje (1858 — op. avtorja) so obiskali Bled zlasti dunajski in tržaški gostje. Novo kopališko poslopje, ki ga je zgradil gospod Rikli, verjetno ustreza svojim namenom. Na zunaj pa ni prav posebno lepo...«¹⁹

Tako je Bled kljub temu, da ga je po letu 1818 večkrat obiskal Sir Humphry Davy,¹² ki je doma in v svetu širil dober glas o njegovih izrednih klimatskih razmerah, zaslovel šele v Riklijevem času.

Švicarski tovarnar in hidropat, Arnold Rikli, se je po srečno prestani bolezni in okrepanju odločil, da zgradi tu hidropatsko zdravilišče. Ker je bil bogat, je svojo zamisel tudi uresničil. Leta 1854 je na Bledu ustanovil »Curbadehaus« (Naravni zdravilni zavod),³⁸ ali atmosferično in kombinirano zdravilišče »Mallnerbrunn«.¹⁴ Pri svoji zdravilni metodi se je Rikli najprej opiral na dela Mundeja o hidroterapiji in Cornana o zmernem življenju, najbolj pa na Priesnitzovo »naravno zdravilno metodo«. Ker se kasneje ni več strinjal z enostransko metodo »zdravljenja z uporabo mrzle vode« Vincenza Priessnitza, je to izpopolnil z novo metodo kombiniranega zdravljenja: »Wasser tut's freilich, — alles doch nicht; höher die Luft steht, — am höchsten das Licht.«³⁷ Zato je od leta 1867 uporabljal svetlobne zračne kopeli, sončenje in bivanje v zračnih kolibah (»atmosferično zdravljenje«).^{34, 38} Teze je obrazložil leta 1869 v knjigi »Die Thermodiätetik«.

V bližini današnjega »Kazina« je stalo ob treh mrzlih vreclih na vzhodni obali jezera in z glavno fasado, obrnjeno proti jugozahodu, zdravilišče »Mallnerbrunn«, ki je bilo grajeno v švicarskem slogu. Vrelci so imeli temperaturo 8°, 10° in 12° R. Rikli je dal vrelce zajeti v bazene, ki so bili v pritličju velike kopališke dvorane. Slednja je merila 50 kvadratnih sežnjev. Kamniti bazeni so bili trije, vsak po 5 kvadratnih sežnjev površine in 4 čevlje globoki. Bazeni so imeli v polovični globini vode klopi, ki so bile namenjene za nožne kopeli od pedi do kolena. Voda se je v osmih urah obnavljala. Velikost bazena je dovoljevala plavalne gibe. Ob bazenih so stale štiri kadi za polovične kopeli. Temperatura vode je znašala 8° in 14° R. V zadnjem delu dvorane so stale postelje za

parne kopeli. Na to iznajdbo je bil Rikli posebno ponosen in jo je popisal v knjigi: »Rikli's Bett- und Heil-Dampfbäder«.³⁶ Postelje je uporabljal v času, ko sprememba vremena ni dopuščala izvajanja naravnih sončnih kopeli. Tu je bilo tudi nekaj prostora, kjer se je 12 bolnikov kopalo lahko sedé. Ob bazenu so vodile stopnice v prostor s prhami. Rikli je zbral več sistemov prh. Te so bile najmočnejše dražilno sredstvo. Napajal jih je vrelec, ki je imel temperaturo 8° R. To vodo so bolniki uporabljali tudi za pitje, ker je vsebovala največ ogljikovega dvokisa.

Nad kopališko dvorano je bila zgrajena spalnica za moške, pred njo pa je bila pokrita lopa in galerija za sončenje.

Posebnost Riklijevega »naravnega zdravilišča« je bila »kolonija zračnih ut«. Ute (kolibe) so bile razporejene vzdolž jezerske obale, deloma v bližini današnjega javnega kopališča. Glavna fasada jim je bila obrnjena proti jezeru in je bila brez stene, namesto te pa je odprtino prekrivala tanka zavesa ali so bile pritrjene lesene letvice. Ute, ki so bile namenjene za dve osebi, so bile prirejene za izvajanje atmosferske kure. Sam Rikli je več let prebival v taki uti. Kolonija je štela 34 ut v dveh vrstah.

Na Straži je bil »Riklikulm«, tj. park za svetlobno kopel, ki je bil določen za sredjekrepke moške. Park »Arnoldshöhe« je bil namenjen za bolj šibke; najšibkejši pa so uporabljali park »Rolandsheim«. Tudi bolnice so imele svoje posebne »parke za svetlobno kopel«.

Riklijeva »naravna zdravilna metoda« je temeljila na prepričanju, da vodi obolenje nekega organa nujno do oslavljenja celotnega organizma. Uporabljeni zdravilni postopki (Riklijeva zdravilna kura)³⁷ sprožajo v telesu reakcijo (bolnikovo naravno obrambno moč), njena kvaliteta pa je odločilna pri uspehu zdravljenja. Ker temeljijo vzroki bolezni skoraj brez izjeme na motnjah v presnovi živčnega fluida in sokov, tj. krvi in limfe, služijo »zdravilne metode«, ki jih je predlagal in uporabljal Rikli, v prvi vrsti za odstranjevanje omenjenih motenj. Zato je pri zdravljenju vseh kroničnih obolenj bistvene važnosti popolna regeneracija organizma, predvsem okrepitev živčevja in obtočil.³⁸ Ta smoter, ki ga je Rikli popisal v »Die Grundlehren der Naturheilmethoden«, je skušal doseči z uporabo svetlobnozračnih, sončnih in vodnih kopeli. Tej terapiji je dodajal še prebivanje bolnikov v »zračnih kolibah« in vegetarijansko dieto. Pri dieti se je oslanjal predvsem na dela Hahna in Baltzerja.

Rikli je bil privrženec zavestnega ogrevanja in ohlajevanja, a hud nasprotnik »zmotnega« medicinskega nauka o škodljivosti temperaturnih sprememb. Omalovaževal in obrekoval je zdravnike zaradi »metode strupov«,¹⁴ tj. zdravljenja z medikamenti, ki je v navadi v medicini, kajti tudi to je bilo v nasprotju z njegovim naukom. Zaradi takega stališča je bil Rikli v pogostih prepirih z zdravniki, ki so ga tudi večkrat obtoževali, da šušmari, enako kakor njegovega sodobnika Kneippa ali pozneje v naših dneh, Zeileisa v Gallspachu. V Avstriji so Riklijevo knjigo »Die Fieberkrankheiten« (O vročičnih boleznih), ki je izšla leta 1900 v lastni nakladi, celo oblastveno prepovedali.¹²

Bolniki, ki so se želeli zdraviti pri Rikliju, so mu morali poprej poslati svoj natančen popis bolezni (anamnezo), ki je bil potem odločilen za sprejem pacienta v zavod. Rikli je sicer zatrjeval, da se po »njegovi metodi« ozdravijo vse bolezni — od revmatizma do sifilisa⁴⁵ —, vendar je iz previdnosti odklanjal nemirne duševne bolnike ali bolnike z akutnimi nalezljivimi boleznimi,³⁸ ki bi zaradi hudih patoloških okvar očitno diskreditirali »zdravilno metodo« in bi zavodu jemali dober ugled.

Po sprejetju v zavod so se bolniki morali strogo držati udomačenega hišnega reda. Zgodaj zjutraj so se v lahki obleki ali kopalnih napotili v svetlobni park. Tu so se »zračili« do 10. ure. Medtem so pojedli zajtrk. Po svetlobni kopeli je sledila enourna dopoldanska sončna kopel, po njej pa ohladilno kohanje, ki je bilo običajno v polkopeli. Kopel so bolniki zaključili s hojo, da bi se telo zopet ogrelo. Med 14. in 17. uro so bili pacienti zaposleni s popoldanskimi zračnimi in sončnimi kopelmi ter s ponovnimi vodnimi kopelmi. Kopeli so prav tako zaključili s hojo. Ob 17.30 uri pa je bilo skupno vegetarijansko kosilo.

Riklijevo zdravljenje ni bilo poceni; dostopno je bilo le za premožne bolnike. Kura, ki je trajala najmanj mesec dni, navadno pa tudi več, je veljala 105 gld.³⁸ Bolnik je plačeval 5 gld. za zdravniški pregled, 100 gld. pa za zdravljenje, za postrežbo in za vegetarijansko dieto. Oslablim bolnikom je Rikli za časa kure izjemoma dovoljeval uživanje mesa, vendar so ga ti morali plačevati posebej. Razumljivo je, da je bil »zavod« v vseh pogledih izredno donosno podjetje.

* Tu se misli na pogosta kronična zastrupljenja z živim srebrom, t. i. »Merkurialkrankheit«, ki so ga uporabljali pri zdravljenju sifilisa v dobi pred odkritjem salvarsana, ne pa na posledice same luetične infekcije.

Rikli je bival na Bledu nad 50 let. V tem času mu je zavod obiskalo več tisoč bolnikov. Dr. Germovnik piše v svojem poročilu, da je Rikliju resnično uspelo, da je s svojo »metodo« ozdravil številne slabokrvne ženske, ki so trpele za hudo migreno, nevrozo, tudi za histerijo, ali ki so imele dolgotrajne menstrualne motnje ter druga obolenja na rodilih. Prav lepe uspehe pa je dosegel tudi pri moških, ki so se zdravili zaradi protina, zlate žile, pletore, ohromelosti hrbtenice, zastarelih »izpuščajev«, ali zaradi posledic seksualnih motenj.

Razen na Bledu je Rikli zgradil v letih 1859 do 1892 podobne zavode še v Trstu, Firencah in Griesu pri Meranu,¹² kamor je rad odhajal v zimskih mesecih. Leta 1869 je Rikli s somišljeniki ustanovil »četo krepostnikov«,¹⁴ ki je bila neke vrste klub »Riklijevcev«.

Iz leta v leto je število tujcev na Bledu naraščalo, čemur je veliko prispevala tudi gradnja gorenjske železnice leta 1868, ki je povezovala Ljubljano preko Jesenic s Trbižem. Iz statističnih podatkov⁷ je razvidno,

Spomenik Arnoldu Rikliju, ki so mu ga postavili sinovi, na Straži. Okrog leta 1945 porušen. Prefotografirano iz gradiva Turističnega društva na Bledu

da je leta 1881 obiskalo Bled 1080 gostov, leta 1887 — 1094 gostov, leta 1905 pa že 2640 gostov. Po letu 1870 je na Bled sicer prihajalo vedno več tudi takih gostov, ki jim ni bilo toliko do Riklijevega »asketskega« zdravljenja, kolikor za počitek. Ti so imeli večje zahteve ter se niso zadovoljevali z Riklijevo skromnostjo. Zaradi tega je bilo v letih 1880 do 1900 na Bledu zgrajenih več hotelov. Z otvoritvijo Karavanške železnice leta 1906 je Bled dobil najkrajšo zvezo s Koroško, Salzburgom, Münchnom in vso srednjo in zahodno Evropo, z druge strani pa s Primorsko in Trstom. S tem je bil Bled tudi uradno uvrščen med večja letovišča in zdravilišča nekdanje avstro-ogrske monarhije.

Leta 1904 so na Bledu slovesno obhajali petdesetletnico Riklijevih zavodov^{28, 42} in so mu častilci ob tej priložnosti dali kovati posebno bronasto kolajno z doprskim reliefom. Izdelali so tudi spominski list. Sinova pa sta mu postavila spomenik na Straži.

Ko je dotok bolnikov močno narasel, je Rikli spoznal, da temu sam ne bo več kos. Povabil je na Bled graškega zdravnika dr. Laaba, ki se je prav tako zapisal »naravni metodi« zdravljenja. Vodstvo zavoda pa Rikli tudi to pot ni dal iz rok. Obdržal ga je do leta 1906, tj. do svoje smrti. Po smrti je prevzel lastništvo zdravilišča sin, Oskar Rikli. V opisu »Sončnega zdravilišča Arnolda Riklija na Bledu«, ki je izšel v novi nakladi leta 1909, beremo, da je ta čas imel nad bolniki zdravniško nadzorno službo dunajski hidropat dr. Richard Eder,³⁸ ki je na Bledu v času sezone ordiniral dvakrat tedensko.

Na Bledu je Rikli imel tudi posnemalce. Domačin Vovk¹² je uredil v prvem desetletju XX. stoletja podobne prostore za zračne in sončne kopeli. Tudi ta »zavod« je privabljal na Bled številne domače in tuje goste.

Z ustanovitvijo zdravilišč in kopališč je Bled postopoma izgubljal svoj kmečki videz in se je vse bolj preusmerjal v mestno naselje. To je popolnoma dosegel, ko so leta 1914 zgradili vodovod in napeljali elektriko.⁷

Po prvi svetovni vojni je Riklijevo zdravilišče bilo opuščeno. Stavbe so bile prodane in deloma preurejene v druge namene.

BIBLIOGRAFIJA

1. Achtschin A.: Wegweiser durch Krain und Küstenland für Radfahrer. Laibach, 1895. — 2. Adamič A.: Dvesto let Razlaških Prašnikerjev. »Jutro«, 1930, št. 273. — 3. Andrejka R.: Bled am See. Ljubljana, 1929. — 4. Anonimno: Führer

durch Bad Stein (in Krain). Stein, 1898. — 5. Anonimno: Kur- und Wasserheilanstalt »Bad Stein« (Kamnik) in Krain. Stein, 1910. — 6. Anonimno: Kopališče in zdravilišče v Kamniku. Ljubljana, 1893. — 7. Anonimno: Razvoj turizma na Bledu. Gradivo Turist. društ. Bled. — 8. Anonimno: Nekdanje Marijino kopališče bodo podrl. »Jutro«, 1931, 24. julij. — 9. Anonimno: Konec stare ljubljanske hiše. »Jutro«, 1931, 29. julija. — 10. Anonimno: Kaj bo s kamniškim »Kurhausom«? »Jutro«, 1933, 23. aprila. — 11. Benkovič J.: Kamnik. Dom in svet, 1892, 517. — 12. Bohinec V.: Arnold Rikli in njegov Bled. Turist. vest. 1953, 12. — 13. Diepgen P.: Geschichte der Medizin. Bd. II/2, Berlin, 1958. — 14. Germovnik L.: Curort, Veldes. Wien, 1878. — 15. Germovnik L.: Veldes, ein Naturwunderland Krain. Wien, 1908. — 16. Goestl F.: Ob Kneippovi smrti. Ljub. zvon, 1897, 451. — 17. Goestl F.: Spomini na Ljubljano pred 60—50 leti. Kron. slov. mest, 1937, 17. — 18. Gruden J.: Zgodovina slovenskega naroda. Celje, 1911. — 19. Issleib L.: Veldes und die Wochein, Blätter aus Krain. 1858, 2, 41—44. — 20. Keesbacher F.: Krain und seine öffentliche Gesundheit mit besonderer Berücksichtigung des Jahres 1881. Laibach 1883. — 21. Kimovec F.: Bled nekdanj in sedaj. Ljubljana, 1908. — 22. Kneipp S.: Moj testament. Ljubljana, 1944. — 23. Kneipp S.: Moje zdravljenje z vodo. Celje, 1961. — 24. Lukman F.: Rikli Arnold. Slov. biog. leks. Ljubljana, 1960, 9, 106. — 25. Mal J.: Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana, 1957. — 26. Minařik F.: Sto let blejskega vrelca. »Slov. narod«, 1922 (separat). — 27. Minařik F.: O železnih toplicah na Bledu in nekaterih sorodnih vrelcih. Vjes. ljek., 1923, 7. — 28. Minařik F.: Spominski list in kolajna Arnolda Riklija. (Rokopis v Inštit. za liter. SAZU). — 29. Polec J.: Kamnik. Koledar Moh. družbe. 1953, 141. — 30. Radics v. P.: Das Warmbad Gallenegg (Valvasor-Heim) in Krain. Wien 1885. — 31. Radics v. P.: Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach. Laibach, 1885. — 32. Radics v. P.: Führer für Bad Veldes. Laibach, 1879. — 33. Radics v. P.: Mineralbad Töplitz in Unterkrain und seine Umgebung. Wien, 1878. — 34. Rastresen M.: Bungalovi ob blejskem jezeru. »Ljub. dnev.«, 1964, 25. 9. — 35. Rikli A.: Aufruf an die kranke Menschheit an Körper und Geist. Laibach, 1857. — 36. Rikli A.: Rikli's Bett- und Theil-Dampfbäder. Laibach-Leipzig, 1889. — 37. Rikli A.: Grundlagen der Naturheilkunde. Laibach, 1890. — 38. Rikli O.: Opis sončnega zdravilišča Arnolda Riklija na Bledu. (Prevod). Ljubljana, 1909. — 39. Richter F.: Veldes und die Wochein. »Illyr. Bl.«, 1821, 12—15. — 40. Sattner H.: Ave Maria Koledar. 1924, 48—60. — 41. Schweiger-Lerchenfeld A.: Veldes, eine Idylle aus den Julischen Alpen. Wien, Pest, Leipzig, 1891. — 42. Schweiger-Lerchenfeld A.: Zur Erinnerung an den 50-jähr. Bestand der Riklischen Naturheilanstalt in Veldes. Leipzig, 1906. — 43. Sič A.: »Marijine toplice« v Ljubljani. Kron. slov. mest, 1939, 14.

— 44. Stanojević V.: Istorija medicine. Beogra-Zagreb, 1962. — 45. Steudel J.: Priessnitz und Kneipp. Heilbad und Kurort, 18, 10, 51, 1967. — 46. Stiasny L.: Kamnik. Ljubljana, 1894. — 47. Suchy J.: Kamnik in njegovi purgerji. »Slov. narod«, 1930, 23. julija. — 48. Vahen D.: Ljublja-

na, zgodovinski oris. Ljubljana, 1941—43. — 49. Valvasor J. W.: Die Ehre des Herzogthums Krain. I. zv., IV. knj. 604. Rudolfswerth, 1877—79. — 50. Windischgraetz E. in dr.: Vabilo (letak) iz leta 1891., 10. sept. (Prevod), Grad. Turist. društ. Bled.

